

دانشگاه فرهنگیان
فصلنامه علمی تخصصی
پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی
دوره سوم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰

بررسی میزان توجه به نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده و جامعه
در کتاب مطالعات اجتماعی پنجم دبستان

ارسال: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵
فرخرو جلیلی^۱، میترا حیدری^۲
پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۲۰
نرگس قدسیان^۳

چکیده

پژوهش حاضر باهدف تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم دبستان چاپ سال ۱۳۹۸ از لحاظ میزان توجه به نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده و جامعه انجام گرفته است. پژوهش حاضر از نوع، کمی - کیفی و روش آن تحلیل محتوا می‌باشد. جامعه آماری شامل تمام کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان بوده و نمونه آماری برابر با جامعه آماری است. ابزار پژوهش چکلیست محقق ساخته است که اعتبار آن توسط اساتید این حوزه مورد تأیید قرار گرفت و جهت تحلیل داده‌ها از شاخص فراوانی و درصد فراوانی استفاده شد. روایی محتوایی کدگذاری توسط دو پژوهشگر دیگر مورد بررسی قرار گرفت و پایایی آن از روش توافق کدگذاران (ضریب هولستی) (۰/۸۰) و بازنمایی (۰/۹۵) برآورد شد. عمده‌ترین نتایج پژوهش بیانگر آن است که؛ ۶۷٪ تصاویر مربوط به حضور مرد در خانواده و ۳۳٪ تصاویر مربوط به حضور زن در خانواده است. از کل تصاویر مربوط به حضور در جامعه ۸۰٪ مربوط به مردان و ۲۰٪ آن متعلق به زنان است. از کل کلمات ۷۳٪ کلمات مربوط به حضور مرد در خانواده و ۲۷٪ کلمات

۱- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. (farokhro-jalili@yahoo.com)

۲ - دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، پردیس امام سجاد (ع)، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

۳ - مدرس پردیس امام سجاد (ع)، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

مربوط به حضور زن در خانواده است. از کل کلمات مربوط به حضور در جامعه ۹۷٪ آن گویای حضور مردان و ۳٪ آن بیانگر حضور زنان در جامعه است. از کل جملات ۵۰٪ جملات مربوط به حضور زن در خانواده ۵۰٪ جملات مربوط به حضور مرد در خانواده و ۸۳٪ جملات مربوط به حضور مرد در جامعه و ۱۷٪ مربوط به حضور زن در جامعه است.

واژگان کلیدی: مطالعات اجتماعی، تحلیل محتوا، زنان.

مقدمه

خانواده در طول زمان با تغییراتی همراه بوده است. برخی خانواده را گروهی از افراد می‌دانند که از راه خون، فرزندپروری و زناشویی با یکدیگر در ارتباطاند و در طی یک دوره زمانی نامشخص با یکدیگر زندگی می‌کنند (کوئن ۱۳۷۸: ۱۲۷). آنتونی گیدنز (۱۳۸۳) خانواده را گروهی از افراد می‌داند که با ارتباطات خویشاوندی مستقیماً پیوند یافته و اعضای بزرگسال آن مسئولیت مراقبت از کودکان را بر عهده‌دارند. پیوندهای خویشاوندی ارتباطات میان افراد است که یا از طریق ازدواج برقرار شده، یا از طریق تبار است که خویشاوندان خونی را با یکدیگر مرتبط می‌سازد.

وظایف اساسی خانواده در سطح وسیع، تولید نسل و تعیین هویت اجتماعی فرزندان و در سطح خرد، اجتماعی‌کردن کودکان و استحکام و حفظ تعادل شخصیت بزرگسالان است و برای آن که خانواده بتواند از عهده حفظ وظایف خود برآید و نظام خانوادگی حفظ شود باید نقش‌های زن و مرد از یکدیگر تفکیک شوند. همان‌گونه که نظام جامعه نیز بر اساس تفکیک و تخصص است. بنابراین خانواده هم که پاره نظامی از کل جامعه است، تفکیک وظایف زن و مرد را ایجاد می‌کند بدین ترتیب که مرد باید دارای پایگاه شغلی و درآمد باشد و نقش نان‌آوری را در خانواده ایفا نماید و همین نقش اوست که او را رهبر خانواده می‌سازد؛ اما زن، مدار زندگی عاطفی است. هرچند که سایر مؤسسات نیز در اجتماعی کردن افراد سهیم هستند، لیکن اساس این اجتماعی شدن در خانواده صورت می‌گیرد. از نظر (پارسنز) اگر زن نقش نان‌آوری را در منزل ایفا کند، هماهنگی خانواده دچار اختلال می‌گردد (میشل، ۱۳۵۴: ۱۲۲).

به‌طور کلی، کلیشه‌های جنسیتی و تفکرات قالبی در خصوص نقش‌های جنسیتی به شکل‌های گوناگون و درجات مختلف انعکاس می‌یابد. نقش اجتماعی در حقیقت مجموعه «انتظاراتی» است که به یک پایگاه اجتماعی خاص ضمیمه است، نقش رفتاری است که دیگران از فرد انتظار دارند چراکه ما ایفای وظایف خاص را به عهده‌داریم و یا آنکه پایگاه مشخصی را اشغال کرده‌ایم؛ بنابراین نقش مفهومی هنجاری و مبتنی بر آن چیزهایی است که از فرد انتظار می‌رود (جندی، ۱۳۸۴: ۲۲).

زنان نیمی از جامعه انسانی را تشکیل می‌دهند. زنان در طول تاریخ با مسئله تبعیض جنسیتی دست‌به‌گریبان بوده‌اند. علی‌رغم وجود سقف شیشه‌ای برای زنان در همه‌جای این جهان از آغاز پیدایش بر زمین فارغ از زمان و مکان و نژاد و رنگ آیین، بار مسئولیتی ویژه را بر دوش داشته است؛ زادن، پروردن و به بلوغ رساندن که این بخشی از حیات زن است وقتی به نقش و جایگاه زن در جامعه نگاه می‌کنیم زنان در ساختار جامعه یکی از اجزای این جامعه هستند که اگر با اجزای دیگر آن هماهنگ نباشند در کل اجتماع اختلال ایجاد می‌شود زنان کارکردهای بسیاری در جامعه دارند. زن به‌عنوان مادر، پرستار، همسر، خانه‌دار، شاغل و هنرمند، هنرمندی واقعی در تمامی عرصه‌های زندگی است. زنان در تمامی عرصه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نقش‌های به‌سزایی را ایفا می‌کنند. چه در گذشته و چه در حال زنان همواره همراه مردان بودند و سهم بزرگی در موفقیت مردان داشته‌اند چنان‌که می‌گویند پشت هر مرد موفق یک زن قرار دارد.

با توجه به این‌که نیمی از جمعیت یک کشور را زنان تشکیل می‌دهند آنان در جامعه کارکردهای مختلفی نیز دارند بنابراین باید زنان از نقش خود و اهمیت آن در جامعه آگاهی یابند.

زنان عمدتاً در قالب نقش‌های سنتی و انجام دادن نقش‌های خانگی مردان بیش‌تر در قالب نقش‌های غیر سنتی و انجام دادن فعالیت‌های خارج از خانه به تصویر کشیده شده‌اند؛ بنابراین، به نظر می‌رسد که به‌رغم پیشرفت‌های درخور ملاحظه در راستای توجه به عدالت جنسیتی (وایتلی، ۱۹۹۶)^۱، کلیشه‌های جنسیتی کماکان در کتاب‌های درسی غلبه دارند (اپل^۲، ۲۰۰۴؛ پترسون^۳، ۱۹۹۰). پدیده‌ای که اندرسون و همیلتون (۲۰۰۵) آن را در قالب اصطلاح «پدر نامرئی»^۴ و اپل (۲۰۰۴) آن را در قالب واژه‌هایی هم چون عقلایی سازی و «دانش علمی» معرفی کرده‌اند. زنان عهده‌دار کارهای خانه مانند فرزند آوری، بزرگ کردن، تربیت فرزند و ... هستند. در قبال

1 -whitely

2 -Apple

3 -Peterson

4 -The invisible father

آن مردان وظایف دیگر مانند کارهای بیرون از منزل، درآمدزایی و تأمین مایحتاج خانه را بر عهده‌دارند.

زن در فرهنگ ایرانی همان نام را دارد که در دوران کهن مادرسالاری داشته که دارندگی خانه به او بازمی‌گردد. از آنجاکه مرد از ریشه «مَرْت» است که مردن و درگذشتن را می‌رساند. پاژ، نام زن به نشانه‌ی دارنده‌ی خانه است. اگرچه هنوز در ایران برای زنان به کار می‌رود اما در طول چند هزار سال، زن در فرهنگ ایرانی نام‌های دیگر نیز به خود گرفته است که شایسته‌ی نگرش است. زن در اوستا افزون بر «جنیکا» (از همان ریشه‌ی جن و ژن و کن) با پاژ نام «نائیریکا» نیز خوانده شده است. «نئیری» در اوستا، دلیر و جنگاور و پهلوان است و به مردان پهلوان گفته می‌شده و همین واژه به گونه‌ی مادینه برای زنان دلیر و نام‌آور نیز بکار رفته است. «نائیریکا» این واژه در زبان پهلوی به گونه‌ی «نائیریک» به کاررفته در یادگار بزرگمهر نوشته وزیر دانشمند زمان انوشیروان، از نائیریک یا همسر نیک به بزرگی یادشده است و با همین آوا هنوز در زبان ارمنی برای همسر و زن کاربرد دارد. پاژ نام دیگری که زن ایرانی در دوران اوستایی تاکنون بر خود دارد همان «بانو» است که در اوستا فروغ و روشنایی است در فارسی «پاژ» نام همگانی زنان «کدبانو» است که در آن «کد» خانه است و بانو همان روشنایی است. افزون بر این مردان، زنان خود را همدوش (همکار و در همه‌ی کارهای زندگی) یا همسر (کسی که با مرد در همه کار و همه‌جا برابر است) می‌خوانند (جنیدی، ۱۳۸۴: ۴۴).

جهت بررسی بیشتر نقش زنان به تحقیقات انجام‌شده در این زمینه اشاره می‌شود: حسین رسول‌پورعربی (۱۳۷۶) در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود به بررسی نقش زنان در فعالیت‌های روستایی شهرستان رامسر پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بیش از ۹۶٪ از زنان روستایی، حداقل دارای یک فعالیت اقتصادی مکمل درآمد خانواده بودند؛ اما نوع و میزان فعالیت‌های اقتصادی آنان تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل جغرافیایی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. نتایج همچنین نشان می‌دهد که زنان روستایی فعال در اقتصاد روستا و خانواده، خود مالک عوامل تولید نیستند به همین دلیل علی‌رغم حضور گسترده در فعالیت‌های اقتصادی در استفاده از اعتبارات دولتی با موانع

متعددی روبه‌رو هستند. این تحقیق نشان می‌دهد که انگیزه‌ی فعالیت بیش از ۸۷٪ زنان مورد مطالعه، نیازهای اقتصادی خانواده بوده است. این مسئله اهمیت حضور زنان خانه‌دار روستایی را در فعالیتهای متعدد اقتصادی در جهت کمک به اقتصاد خانواده و رها کردن خانواده روستایی از فقر مطلق نشان می‌دهد.

تاکنون مطالعات مختلفی به بررسی سیر تحول تغییر نقش اجتماعی زنان پرداخته‌اند. (شادی‌طلب، ۱۳۸۱؛ سارالانگه، ۱۳۷۲؛ مارلین فرنچ، ۱۳۷۳؛ جوکار، ۱۳۸۳؛ صیدی، ۱۳۸۵؛ حاجیان، ۱۳۷۹؛ حافظیان، ۱۳۸۱). یافته‌های این مطالعات بر نقش عوامل حقوقی (صیدی، ۸۵)، عوامل و آثار انقلاب (حافظیان، ۱۳۸۰)، تأثیر جنبش‌ها روی تغییر نقش‌های زنان (حاجیان، ۱۳۷۹)، عوامل مؤثر بر چالش‌های توسعه‌ای در پیشرفت زنان (شادی‌طلب، ۸۱)، تواناسازی زنان با تأکید بر برابری زن و مرد (لانگه، ۱۳۷۲)، پدرسالاری و توسعه‌نیافتگی زنان (مارلین فرنچ، ۱۳۷۳) تأکید کرده‌اند.

در تحلیل محتوای کتب درسی به جنسیت از دیدگاه‌های مختلف از جمله نقش جنسیتی، نقش‌های کلیشه‌ای، تبعیض جنسیتی پرداخته شده است نمونه‌ای از این تحقیقات به شرح زیرند:

افشانی، عسکری و فاضل نجف‌آبادی (۱۳۸۸) در تحقیقی تحت عنوان «بازتولید نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی» دریافته‌اند که تصاویر جنس مذکر به‌وضوح بیشتر از تصاویر جنس مؤنث است. زنان بیشتر در نقش‌های کودکی و نوجوانی و مردان عمدتاً در نقش‌های بزرگ‌سالی به تصویر کشیده شده‌اند. هم‌چنین، خویشاوندان مذکر به نحوی چشم‌گیر بیش از خویشاوندان مؤنث منعکس شده‌اند. اگرچه در سالیان اخیر تعداد و تنوع مشاغل معرفی شده بیشتر شده، ولی نسبت مشاغل زنانه کمتر و نسبت مشاغل مردانه بیشتر شده است. بر اساس نتایج، انتساب نقش خانه‌داری به زنان کاهش و ترسیم زنان در نقش‌های حرفه‌ای و تخصصی افزایش یافته است. برخلاف سایر موارد، در معرفی والدین، انعکاس نقش‌های جنسیتی زنان بیش از مردان بود.

فروتن (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان «جامعه‌پذیری جنسیتی در کتاب‌های درسی مدارس ایران» نتیجه گرفت در تمامی کتاب‌های درسی اسامی و تصاویر مردان به‌طور کاملاً نمایان بر اسامی و تصاویر زنان غلبه دارد. در فعالیتهای ورزشی سوگیری به نفع

مردان وجود دارد؛ و الگوی سنتی ناظر بر تفکیک جنسیتی نقش‌های داخل و خارج از خانه به‌طور کاملاً واضحی در کتب درسی بازنمایی شده است.

آبروشن و ارجمندی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی دوره پنج‌ساله ابتدایی» نتیجه گرفتند؛ از مجموع ۳۸۳ تصویر ۲۷۴ مورد مربوط به مردان و فقط ۱۰۹ مورد مربوط به زنان است. در رابطه با اشتغال در بیرون از خانه و فعالیت‌های مربوط با اقتدار و ابتکار، حس مسئولیت و فرماندهی، اکتشاف و روحیه ماجراجویانه، جملات و تصاویر مربوط به مردان بسیار بیشتر از زنان است.

نتایج تحقیق مرزوقی و منصوری (۱۳۹۴) در تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی شامل کتب هدیه‌های آسمانی، فارسی و مطالعات اجتماعی از منظر جهت‌گیری جنسیتی نشان داد که زنان معمولاً در نقش افرادی احساسی و زبردست و مردان با ویژگی‌های شخصیتی خردمحور و دستوردهنده ظاهر شده‌اند. در رابطه با نقش‌های شغلی، مردان در مشاغل بیرون از خانه و زنان در قالب مشاغل مربوط به خانه‌داری یا حداکثر در مشاغل آموزگاری و پرستاری ایفای نقش کرده‌اند. راجع به الگوهای اجتماعی و سیاسی نیز مردان در قالب الگوهای رهبری سیاسی، مصلحان اجتماعی و صاحبان خرد ظاهر شده‌اند و در مقابل، الگوی ارائه‌شده برای زنان در قالب مادری و همسری مجسم شده است.

علی صوفی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «بررسی انتقادی و مقایسه‌ای تبعیض جنسیتی در کتاب‌های علوم ابتدایی بر اساس الگوی میشل» از روش تحلیل کیفی و کمی استفاده نموده‌است. یافته‌های تحقیق نشان داد که در کتب علوم ابتدایی از نظر سه مؤلفه واژگان، تصاویر و مشاغل سوگیری جنسیتی به نفع مردان وجود دارد و تنها در نقش‌های خانوادگی زنان حضور چشمگیری دارند.

تقی‌نژاد، قاسمی و نوروزی (۱۳۹۴) به‌منظور تحلیل محتوای مقایسه‌ای تصاویر کتاب‌های درسی ایران و سوریه با تأکید بر نابرابری نقش‌های جنسیتی، تصاویر کتاب‌های درسی مقطع دبستان و راهنمایی ایران و سوریه با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا، مقایسه نموده‌اند. داده‌ها بیانگر آن است که حدود ۶۰٪ تصاویر مربوط به جنس مذکر و حدود

۴۰٪ آنها مربوط به جنس مؤنث است. جنس مؤنث بیشتر در سنین کودکی به تصویر کشیده شده است و در سنین بالاتر در نقش مادری، معلمی و پرستاری قرار گرفته‌اند؛ ولی جنس مذکر بیشتر در سنین جوانی نمایش داده شده‌اند که عهده‌دار مشاغل تخصصی، سخت، حرفه‌های تولیدی و خدماتی هستند.

اما در پاره‌ای از تحقیقات به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی از منظر شاخص‌های متعددی پرداخته شده است، شیخاوندی (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «بازتاب هویت‌های جنسیتی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی آموزش ابتدایی و دوره راهنمایی تحصیلی» هشت کتاب درسی را بررسی کرد و نتیجه گرفت؛ در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی ابتدایی عکس‌های مربوط به نقش‌های اجتماعی مردان به وضوح بیش‌تر از زنان است. تنها در کتاب تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی تا حدی آگاهانه تعادلی در تکوین هویت جنسی دختر و پسر برقرار شده است؛ اما در کتاب‌های دوم و سوم راهنمایی هویت جنسی دختران کم‌رنگ است.

چهارباشلو و خوشنویسان (۱۳۹۳) نیز به تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی و هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های حقوقی کودک پرداخته‌اند و بیان می‌دارند که به مؤلفه‌های حقوق کودک در محتوای کتب درسی بررسی شده به گونه‌ای متوازن و جامع توجه نشده است و بیشتر گزاره‌های اشاره شده در محتوا جنبه‌ی توصیفی دارند تا جنبه‌ی عملی.

حسینی و وجدانی (۱۳۹۶) در مطالعه‌ی خود در زمینه‌ی بررسی تربیت اخلاقی و جایگاه آن در کتاب‌های مطالعات اجتماعی به این نتیجه رسیده‌اند که باوجود تلاش زیاد برای سازمان‌دهی به فرآیند تربیت ارزشی یک الگوی مفهومی برای تربیت ارزشی به‌طور عام و تربیت اخلاقی به‌طور خاص ملاحظه نمی‌شود.

عینی‌یزدانی و صادقی (۱۳۹۷) در مطالعه‌ی خود در زمینه‌ی تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی بر اساس آموزش چند فرهنگی دریافتند که افراد ناتوان و معلول و مردم با قومیت‌های مختلف به‌اندازه‌ی کافی در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی نشان داده نشده‌اند و میزان توجه به ارزش‌های چند فرهنگی نیز بسیار اندک گزارش می‌شود.

اسماعیلی، خورشیدی و رضایی شریف (۱۳۹۵) در تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات پنجم و ششم ابتدایی بر اساس کلیشه‌های جنسیتی نتیجه گرفتند؛ در کتب مذکور صفات قدرتمند شخصیتی مانند توانایی رهبری به مردان و صفات احساسی، عاطفی مثل مهربانی بیشتر به زنان نسبت داده شده است؛ که این خود نشان از تبعیض در کتب مطالعات اجتماعی دارد.

نام‌آور و احمدی (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «تحلیل محتوای کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی» اعلام کردند؛ کتاب‌های مطالعات اجتماعی در ترویج کلیشه‌های منفی نقشی نداشته و بازتاب باورهای ذهنی و کلیشه‌ای مغایر با سنت اسلامی و الهی در محتوای این کتاب‌ها گنجانده نشده است.

با توجه به پیشینه تحقیق در زمینه بررسی نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده و اجتماع تحقیقی در تحقیقات در دسترس یافت نشد. با توجه به این کمبود و با عنایت به اهمیت نقش زنان در خانواده و جامعه و توجه آموزش به این مقوله به‌ویژه انتظار توجه بیشتر کتب مطالعات اجتماعی به این مورد به بررسی کتب مطالعات اجتماعی از حیث پرداختن به نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده و اجتماع لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

پژوهش حاضر باهدف تحلیل محتوای^۱ کتاب مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی ایران درصدد است تا میزان توجه محتوای کتاب از لحاظ میزان توجه به نقش زنان در خانواده و جامعه در مقایسه با مردان را مورد بررسی قرار دهد و به سؤالات ذیل پاسخ دهد:

(۱) در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان به چه میزان به نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده توجه شده است؟

(۲) در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان به چه میزان به نقش زنان در مقایسه با مردان در جامعه توجه شده است؟

(۳) در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان به چه میزان به نقش زنان و مردان به‌صورت تلفیقی در خانواده و جامعه توجه شده است؟

روش پژوهش

برای انجام این پژوهش از روش تحلیل محتوا کمی - کیفی و کاربردی استفاده شده است. کرلینجر^۱ (۱۳۹۳) تحلیل محتوا را روش مطالعه و تجزیه و تحلیل ارتباطات به شیوه نظام‌دار، عینی و کمی برای اندازه‌گیری متغیرها تعریف می‌کند. کریپندورف^۲ (۱۳۹۴) معتقد است تحلیل محتوا تکنیکی پژوهشی است برای استنباط تکرارپذیر و معتبر از داده‌ها در مورد متن آن‌ها. سرمد بازرگان و حجازی (۱۳۹۴) تحلیل محتوا را تکنیکی برای تبدیل داده‌های کیفی به اطلاعات کمی دانستند. واحد تحلیل عکس، کلمه و جمله بوده و پاراگراف‌ها و جملاتی شمارش شده‌اند که به‌طور آشکار یا تلویحی به نقش زنان یا مردان اشاره داشته‌اند.

جامعه آماری، کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان است و نمونه برابر با جامعه است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات فهرست تحلیل محتوا (چک‌لیست) و واحد تحلیل، جمله، واژه و تصویر می‌باشد. برای تعیین اعتبار صوری پژوهش از نظر نخبگان استفاده شده است. به این ترتیب که چک‌لیست مربوطه در اختیار یکی از نخبگان تحلیل محتوا قرار گرفت و تأیید شد. سپس پژوهشگر با بررسی دقیق واحدهای تحلیل، مقولات را شناسایی نموده و در فهرست واریسی وارد نمود. چند مورد از مصادیق هر یک از مقولات در جدول‌های (۱) و (۲) ارائه شده است.

جدول شماره ۱ - نمونه‌ای از تصاویر، کلمات و جملات مربوط به زن در جامعه و خانواده

عناوین	مشخصات دقیق	مؤلفه‌ها
عکس دانش آموزان دختر و معلمشان در گردش علمی	صفحه ۱ کتاب، صفحه ابتدایی فصل ۱، پایین صفحه	عکس زن در جامعه
عکس معلم و دانش‌آموز دختر در حال راهنمایی کردن و توضیح دادن	صفحه ۲ کتاب، بالای صفحه، سمت چپ	عکس زن در جامعه
عکس دانش آموزان دختر در کنار یکدیگر	صفحه ۸ کتاب، بالای صفحه، سمت چپ	عکس زن در جامعه

1 -Kerlinger

2 -Krippendorff

اسم زن در جامعه	صفحه ۱۱۰، پاراگراف دوم، خط چهارم	گوهرشاد
اسم زن در جامعه	صفحه ۵ کتاب، فعالیت ۳، جمله ۱	فهیمة
اسم زن در جامعه	صفحه ۵ کتاب، فعالیت ۳، جمله ۴	آزاده
جمله زن در جامعه	صفحه ۵ کتاب، فعالیت سوم، جمله اول	فهیمة روی پیشخوان کتابخانه مجله‌ای را می‌بیند. دوست دارد آن را بردارد و ورق بزند برای همین به خانم کتابدار می‌گوید.
جمله زن در جامعه	صفحه ۵ کتاب، فعالیت سوم، جمله چهارم	زنگ تفریح است، آزاده در حیاط مدرسه به طرف دوستش می‌دود که ناگهان تنه‌اش به یکی از دانش‌آموزان کلاس دوم برخورد می‌کند.
جمله زن در جامعه	صفحه ۹ کتاب، فعالیت، سؤال پنجم	دانش‌آموز از معلم می‌پرسد چه راه‌هایی برای برطرف کردن احساس غم وجود دارد؟ معلم به او پاسخ می‌دهد.
عکس زن در خانواده	صفحه ۲ کتاب، بالا صفحه، سمت راست	عکس مادر و دختر در حال صحبت کردن با یکدیگر
عکس زن در خانواده	صفحه ۶ کتاب، پایین صفحه، سمت راست	عکس دختر در حال تعجب کردن از دیگری
عکس زن در خانواده	صفحه ۷ کتاب، پایین صفحه، تصویر (ب)	عکس دختر در حالت عصبانیت از دیگری
اسم زن در خانواده	صفحه ۸۴ کتاب، پاراگراف سوم، خط اول	مادربزرگ سارا
اسم زن در خانواده	صفحه ۸۷، پاراگراف دوم، خط دوم	مادر
اسم زن در خانواده	صفحه ۸۰ کتاب، پاراگراف اول، خط چهارم	سارا
جمله زن در خانواده	صفحه ۸۳ کتاب، پاراگراف اول، خط اول	مادر سارا گفت: بچه‌ها غار حرا نیز در نزدیکی شهر مکه قرار دارد و از مکان‌های مقدس است.
جمله زن در خانواده	صفحه ۸۴ کتاب، پاراگراف دوم، خط اول	مادر درحالی‌که عکسی را به بچه‌ها نشان می‌داد خندید و گفت: اتفاقاً هتل ما در

نزدیکی شعب ابی طالب بود.		
مادر ادامه داد: پس از چندی کافران باهم پیمان بستند که رابطه خود را با مسلمانان قطع کنند و با آن‌ها خریدوفروش و ازدواج نکنند.	صفحه ۸۴ کتاب، پاراگراف دوم، خط دوم	جمله زن در خانواده

جدول شماره ۲ - نمونه‌ای از تصاویر، کلمات و جملات مربوط به مرد در جامعه و خانواده

عناوین	مشخصات دقیق	مؤلفه‌ها
تصویر پسر در حال خرید کردن	صفحه ۲ کتاب، پایین صفحه، سمت راست	عکس مرد در جامعه
تصویر دانش‌آموزان پسر در حال صحبت کردن در کلاس درس	صفحه ۲ کتاب، پایین صفحه، سمت چپ	عکس مرد در جامعه
تصویر تعداد زیادی دانش‌آموز پسر در حال صحبت کردن	صفحه ۵ کتاب، بالای صفحه، سمت چپ	عکس مرد در جامعه
پیامبر (ص)	صفحه ۸۵ کتاب، پاراگراف چهارم، خط سوم	اسم مرد در جامعه
امام خمینی (ره)	صفحه ۵۲ کتاب، پاراگراف پنجم، خط اول	اسم مرد در جامعه
پیامبر (ص)	صفحه ۸۶ کتاب، پاراگراف دوم، خط اول	اسم مرد در جامعه
ابوطالب عموی پیامبر (ص) این خبر را به مشرکان داد و از آنان خواست که عهدنامه را بیاورند.	صفحه ۸۴ کتاب، پاراگراف سوم، خط اول	جمله مرد در جامعه
نخستین کار پیامبر در شهر مدینه ساختن مسجد و تشکیل حکومت اسلامی بود.	صفحه ۸۶ کتاب، پاراگراف دوم، خط اول	جمله مرد در جامعه
امین در اتوبوس نشسته است که پیرمردی وارد می‌شود، امین بلند می‌شود و جای خود را به او می‌دهد و پیرمرد از او تشکر می‌کند.	صفحه ۵ کتاب، فعالیت سوم، جمله سوم	جمله مرد در جامعه
عکس پسر در حال احساس ترس در خانه	صفحه ۱۱ کتاب، پایین صفحه، سمت چپ	عکس مرد در خانواده
عکس مرد در حال شستن در حیاط خانه	صفحه ۳۱ کتاب، بالا صفحه،	عکس مرد در

خانواده	سمت راست	
عکس مرد در خانواده	صفحه ۳۱ کتاب، پایین سمت راست	عکس مرد در حال شستن ماشین در حیاط خانه
اسم مرد در خانواده	صفحه ۶ کتاب، فعالیت چهارم، جمله دوم	مرتضی
اسم مرد در خانواده	صفحه ۸۸ کتاب، پاراگراف اول، خط اول	حسن
اسم مرد در خانواده	صفحه ۸۸ کتاب، پاراگراف دوم، خط اول	عماد
جمله مرد در خانواده	صفحه ۸۱ کتاب، پاراگراف اول، خط اول	پدر پاسخ داد بله. ما به کشور عربستان رفتیم.
جمله مرد در خانواده	صفحه ۸۱ کتاب، پاراگراف دوم، خط اول	برادر سارا پرسید: چرا مکه شهر مقدسی است؟
جمله مرد در خانواده	صفحه ۸۸ کتاب، پاراگراف چهارم، خط دوم	عماد گفت: کربلا در کشور همسایه‌ی ایران، عراق قرار دارد.

پژوهشگر پس از کدگذاری نسبت به تحلیل داده‌های گردآوری شده مبادرت نمود و برای این منظور از شاخص‌های فراوانی و درصد^۱ استفاده شد. برای تعیین پایایی نتایج به‌دست‌آمده از دو شیوه استفاده شد.

الف. همسازی^۲: در این بخش از تکنیک آزمون - آزمون مجدد^۳ استفاده شد. به این صورت که کل محتوای تحلیل‌شده، در فاصله‌ی زمانی چند روز مجدداً توسط تحلیل‌گر اصلی تحلیل شد.

ب. بازنمایی^۴: در این بخش از تکنیک آزمون - آزمون^۵ استفاده شد. به این صورت که چند درصد از کل محتوای تحلیل‌شده، توسط یک تحلیل‌گر دیگر مورد تحلیل قرار گرفت.

1 -frequency

2 -consistency

3 -test - retest

4 -reproducibility

5 -test - test

جدول شماره ۳- نمونه بررسی شده جهت محاسبه درصد توافق کدگذاران

صفحات بررسی شده	فراوانی پژوهشگر (۱)	فراوانی کدگذار دیگر (۲)	توافق	درصد توافق
صفحات ۳۰ تا ۲۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰۰٪
صفحات ۶۰ تا ۵۵	۷	۸	۷	۸۷٪
صفحات ۹۵ تا ۹۱	۱۲۹	۱۳۰	۱۲۹	۹۹٪

در هر دو بخش برای محاسبه میزان پایایی از فرمول هولستی استفاده شد. a تعداد توافقاتی بین دو کدگذار و به معنای میزان توافق مشاهده شده، در این فرمول na و nb تعداد موارد کدگذاری شده توسط کدگذار اول و دوم است.

$$PAO = \frac{2a}{na + nb}$$

در این مطالعه در بخش همسازی ضریب توافق ۸۰٪ و در بخش بازنمایی با توجه به جدول (۳) درصد توافق کدگذاران با استفاده از ضریب هولستی ۹۵٪ محاسبه شد. در تحلیل محتوا ملاک منطقی برای قضاوت در مورد ضرایب پایایی وجود ندارد و باین وجود کارشناسان ملاک ۶۰٪ درصد (همان ۶ دهم) را پذیرفتند. (فتحی واجارگاه و همکاران، ۱۳۸۳).

یافته‌ها

سؤال اول تحقیق: در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان به چه میزان به نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده توجه شده است.

برای پاسخ سؤال اول تحقیق، تصاویر، اسامی و جملات کتاب که مربوط به حضور زنان و مردان در خانواده است به دقت مورد بررسی قرار گرفتند و نتایج آن که شامل فراوانی و درصد فراوانی است در جدول شماره (۴) آمده است.

جدول شماره ۴- میزان فراوانی و درصد فراوانی نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده

جنسیت	فراوانی تصاویر	درصد فراوانی تصاویر	فراوانی کلمات	درصد فراوانی کلمات	فراوانی جملات	درصد فراوانی جملات	فراوانی کل
زن	۴	۳۳٪	۱۱	۲۷٪	۴	۵۰٪	۱۹
مرد	۸	۶۷٪	۲۹	۷۳٪	۴	۵۰٪	۴۱
جمع	۱۲	۱۰۰٪	۴۰	۱۰۰٪	۸	۱۰۰٪	۶۰

بر اساس داده‌های جدول شماره (۴) مشخص می‌شود؛ از میان ۱۲ تصویر، ۴ تصویر نشان‌دهنده حضور زنان در خانواده و ۸ تصویر مربوط به حضور مردان در خانواده است. ۳۳٪ تصاویر نشان‌دهنده حضور زنان در خانواده و ۶۷٪ تصاویر مربوط به حضور مردان در خانواده است. از میان ۴۰ کلمه (اسم)، ۱۱ کلمه (سارا و ...) مربوط به حضور زنان در خانواده و ۲۹، کلمه (رضا و...) مربوط به حضور مردان در خانواده است. از میان ۱۰۰٪ کلمات (اسامی)، ۲۷٪ کلمات (اسامی) مربوط به حضور زنان در خانواده و ۷۳٪ کلمات (اسامی) مربوط به حضور مردان در خانواده است. از میان ۸ جمله، محتوای ۴ جمله نشان‌دهنده حضور زن در خانواده و هم‌چنین ۴ جمله مربوط به حضور مرد در خانواده است. از میان ۱۰۰٪ جملات، محتوای ۵۰٪ جملات نشان‌دهنده حضور زن در خانواده و هم‌چنین ۵۰٪ جملات مربوط به حضور مرد در خانواده است.

سؤال دوم تحقیق: در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان به چه میزان به نقش زنان در مقایسه با مردان در جامعه توجه شده است؟
برای پاسخ سؤال مذکور تصاویر، اسامی و جملات کتاب که مربوط به حضور زنان و مردان در جامعه است به دقت مورد بررسی قرار گرفتند و نتایج آن که شامل فراوانی و درصد فراوانی است در جدول شماره (۴) ارائه شده است.

جدول شماره ۵- میزان فراوانی و درصد فراوانی نقش زنان در مقایسه با مردان در جامعه

جنسیت	فراوانی تصاویر	درصد فراوانی تصاویر	فراوانی کلمات	درصد فراوانی کلمات	فراوانی جملات	درصد فراوانی جملات	فراوانی کل
-------	----------------	---------------------	---------------	--------------------	---------------	--------------------	------------

	تصاویر	کلمات	جملات			
زن	۲۸	۲۰٪	۹	۳٪	۶	۱۷٪
مرد	۱۱۰	۸۰٪	۲۵۱	۹۷٪	۳۰	۸۳٪
جمع	۱۳۸	۱۰۰٪	۲۶۰	۱۰۰٪	۳۶	۱۰۰٪

چنانکه داده‌های جدول شماره (۵) نشان می‌دهد؛ از میان ۱۳۸ تصویر، ۲۸ تصویر نشان‌دهنده حضور زنان در جامعه و ۱۱۰ تصویر مربوط به حضور مردان در جامعه است. داده‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد از میان ۱۰۰٪ تصاویر، ۲۰٪ تصاویر نشان‌دهنده حضور زنان در جامعه و ۸۰٪ تصاویر مربوط به حضور مردان در جامعه است. از میان ۲۶۰ کلمه (اسم) ۹ کلمه (آزاده، فهیمه و ...) مربوط به حضور زنان در جامعه و ۲۵۱ کلمه (حسن، امین و...) مربوط به حضور مردان در جامعه است. از میان ۱۰۰٪ کلمات (اسامی) ۳٪ کلمات (اسامی) مربوط به حضور زنان در جامعه و ۹۷٪ کلمات (اسامی) مربوط به حضور مردان در جامعه است. از میان ۳۶ جمله، محتوای ۶ جمله نشان‌دهنده حضور زن در جامعه و محتوای ۳۰ جمله مربوط به حضور مرد در جامعه است. از میان ۱۰۰٪ جملات، محتوای ۱۷٪ جملات نشان‌دهنده حضور زن در جامعه و ۸۳٪ جملات مربوط به حضور مرد در جامعه است.

سؤال سوم تحقیق: در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان به چه میزان به نقش زنان و مردان به صورت تلفیقی در خانواده و جامعه توجه شده است؟ برای پاسخ سؤال سوم تحقیق تصاویر، اسامی و جملات کتاب که مربوط به حضور زنان و مردان به صورت تلفیقی در خانواده و جامعه است، به دقت مورد بررسی قرار گرفتند و نتایج آن در جدول شماره (۶) نشان داده شده است.

جدول شماره ۶- میزان فراوانی نقش زنان و مردان به صورت تلفیقی در خانواده و جامعه

جنسیت	فراوانی تصاویر	فراوانی جملات	کل فراوانی
زن و مرد	۲۹	۳	۳۱
جمع	۲۹	۳	۳۱

چنانکه داده‌های جدول شماره (۶) نشان می‌دهد؛ ۲۹ تصویر به صورت تلفیقی مربوط به حضور زن و مرد در خانواده جامعه است. همچنین محتوای ۳ جمله به صورت تلفیقی مربوط به حضور زن و مرد در خانواده و جامعه است.

بحث و نتیجه‌گیری

مقاله حاضر با هدف بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی انجام و سعی شد نقش زنان را در مقایسه با مردان در خانواده و جامعه در کتاب مذکور مورد نقد و بررسی قرار دهد. با توجه به یافته‌ها نتیجه‌گیری می‌شود، در مجموع بیشترین درصد فراوانی عکس و اسم مربوط به حضور مردان در خانواده است و فراوانی و درصد فراوانی جملات مربوط به زن و مرد در خانواده با یکدیگر برابر است. با توجه به جدول شماره (۲) همچنین در مجموع بیشترین فراوانی و درصد فراوانی، عکس، اسم و جمله مربوط به حضور مردان در جامعه است. در مجموع ۲۹ تصویر و محتوای ۳ جمله به صورت تلفیقی مربوط به حضور زنان و مردان در خانواده و جامعه است. نتایج تحقیق در مورد تصاویر کتاب درسی با توجه به جدول‌های (۳)، (۴) و (۵) درباره ارائه ابعاد شخصیت مردان و زنان در کتب درسی با تحقیقات حاضری و پورخرمی (۱۳۹۰) و ویت‌زمن، هوکادا، راس (۱۹۷۲) و دیگران همسویی دارد. نتایج پژوهش‌های تقی‌نژاد، قاسمی و نوروزی (۱۳۹۴) با پژوهش حاضر همسویی دارد به این صورت که حضور مردان و جنس مذکر در کتاب‌های درسی حدود ۶۰٪ و بسیار بیش‌تر از حضور زنان است. با وجود اینکه امروزه موج عظیمی از زنان شاغل و تحصیل‌کرده در اجتماع حضور دارند با آنچه که در کتاب‌های درسی شاهد آن هستیم تفاوت زیادی وجود دارد. در کتاب‌های درسی زنان

نقش‌های حاشیه‌ای و نامرئی دارند در صورتی که زنان در تاریخ ملی و مذهبی نقش‌های بسیار برجسته‌ای بر عهده داشتند. دختران محصل می‌توانند در عرصه‌های پزشکی، پرستاری و ... کار کنند اما وقتی تصاویر هم‌جنس‌های خود را در کتاب و در قالب نقش‌های حاشیه‌ای می‌بینند عزت‌نفس و میل به تحصیل در آنان کاهش می‌یابد از آنجایی که زنان نیمی از جمعیت را تشکیل می‌دهند و بقا و پیشرفت جامعه متضمن حضور زنان و مردان در جامعه و در کنار یکدیگر است جامعه از پیشرفت باز می‌ماند. مشاغل که در تصاویر برای مردان آمده است بسیار بیشتر و متنوع‌تر از مشاغل است که برای زنان ارائه شده است. مردان بیشتر در کارهای سخت و بیرون از خانه و در قالب شغل‌های متفاوت مشغول به کارند در صورتی که زنان در نقش‌های خانه‌داری، نقش مادری، تربیت فرزند و نهایتاً پرستاری و معلمی دیده می‌شوند.

نتایج تحقیق فروتن (۱۳۸۹) مؤید نتیجه تحقیق حاضر است. در تحقیق فروتن (۱۳۸۹) نیز اسامی و لغات مربوط به جنس مذکر بسیار گسترده‌تر از اسامی مربوط به جنس مؤنث است. تنها استثنا موجود در این زمینه فقط کلمه «مادر» است که بسیار بیش‌تر حتی از کلمه پدر به کار رفته است و نشان‌دهنده ارزش والای نقش مادری است.

در رابطه با نقش‌های شغلی و حرفه‌ای که زنان و مردان انجام می‌دهند کتاب‌های درسی در اغلب موارد زنان را در حال انجام کارهای خانگی نشان داده‌اند که به عنوان خانه‌داری به حساب می‌آید و در مواردی هم کارهای بیرون خانه مانند کار در شالیزار، برداشت برنج یا چای انجام می‌دهند و حداکثر شغل اجتماعی که زنان دارند معلمی است اما مردان شغل‌هایی دارند که معرف نان‌آور بودن آن‌ها و درآمد بیشتر آن‌ها نسبت به زنان است؛ اما این رویکرد کتاب نشان‌دهنده پایین بودن سطح علمی و توانایی زنان نیست. آن‌ها کارهایی انجام می‌دهند که بیشتر کار خانگی محسوب می‌شود که در فرهنگ ایرانی این شغل‌ها و ماندن او در خانه برایش ارزش محسوب می‌شود و این امر خدشه یا نقیصه‌ای در ارزش والای زن ایجاد نمی‌کند. نتایج این بخش از تحقیق با نتایج تحقیقات ویتزمن، هوکادا، راس^۱ (۱۹۷۲)، کرب، بیلاسکی^۲ (۱۹۹۴) و حجازی (۱۳۸۵) همخوانی دارد.

1- Ross, Hokada Weitzamn

2 -Crabb, Bielawski

زنان در این کتاب (مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی) از نقش‌های سیاسی و اجتماعی کمی برخوردارند و الگوی موردنظر همان مادری و همسری است. نقش اجتماعی زنان در کتاب کم‌رنگ است. زنان از دیرباز به‌عنوان عضوی فعال بودند که در جامعه و خانواده ایفاکننده نقش‌های مختلف بودند این خصیصه از دوران باستان شروع شده و اکنون نیز ادامه دارد و هم‌چنان ادامه خواهد یافت. زنان به‌عنوان عضوی فعال از یک جامعه هستند جامعه‌ی ما به‌زنانی فعال و آگاه و روشنفکر در همه‌ی عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نیاز دارد نه نیرویی بی‌کار و فقط مصرف‌کننده و خرافه‌پرست و... (مرزوقی و منصور، ۱۳۹۴).

به‌طورکلی محتوای کتاب‌های درسی به تحولات جامعه و حضور زنان در عرصه‌های مختلف بی‌تفاوت است و یک نگاه سنتی دارد و جایگاه زنان را به‌خوبی ترسیم نکرده است. در صورتی‌که برای رشد و شکوفایی جامعه نیازمند حضور زنان و مردان در کنار یکدیگر هستیم اما هنوز نگرش‌های موجود سنتی است که این نتایج با نتایج تحقیقات علی صوفی و همکاران (۱۳۹۴) هم‌سوئی دارد.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده پیشنهاد می‌شود، در کتاب‌های درسی از اسامی زنان و مردان به‌صورت برابر استفاده شود. مشاهیر زنان شامل: بزرگان دین، بزرگان علم و ادب، دانشمندان و ... با توجه به نقش الگویی آنان در کتب ابتدایی بیشتر معرفی شوند و با توجه به نقش زنان در خانواده و مشارکت اجتماعی تصاویری که نشان‌دهنده‌ی حضور زنان در خانواده و جامعه است، حداقل به میزان برابر با مردان ارائه شود.

منابع

- اب روشن، مصطفی و ارجمندی، سمیه. (۱۳۹۱). *بازتولید کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی دوره پنج‌ساله ابتدایی*. فصلنامه علمی جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، شماره ۳، صص: ۷-۳۹.

- افشانی، سیدعلیرضا؛ عسکری ندوشن، عباس و فاضل نجف‌آبادی، سمیه. (۱۳۸۸). *بازتولید نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی*. پژوهش زنان، ۷ (۱)، صص: ۸۷-۱۰۷.
- جنیدی، فریدون. (۱۳۸۴). *حقوق جهان در ایران باستان*. چاپ نخست. نشر بلخ.
- حافظیان، محمدحسین. (۱۳۸۱). *زنان و انقلاب*، داستان ناگفته. تهران: اندیشه برتر.
- حاضری، علی محمد، احمدپورخرمی، علی‌رضا. (۱۳۹۱). *بازنمایی جنسیت در کتب فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۸۸*. زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۰، شماره ۳، صص: ۷۵-۹۶.
- حجازی، الهه. (۱۳۸۵). *اصلاح سیمای زن در کتاب‌های دوره ابتدایی راهی به سوی دستیابی به فرصت‌های برابر*. فصل‌نامه‌ی تعلیم و تربیت، شماره ۳، پیاپی ۸۷، صص ۱۴۵-۱۲۱.
- حسنی، محمد، وجدانی، فاطمه. (۱۳۹۶). *تحلیل محتوای کیفی مطالعات اجتماعی از منظر تربیت اخلاقی*. فصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی. دوره ۱۲، شماره ۲۵، صص ۵۴-۲۹.
- خانیکی، هادی و معصومه کیهانی. (۱۳۹۱). *مدلی برای مطالعات مطبوعات زنان در ایران*. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، دوره هشتم، شماره ۲۸، صص ۶۵-۳۵.
- رسول پور عربی، حسین. (۱۳۷۶). *بررسی نقش زنان در فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی شهرستان رامسر*. رساله‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه. (۱۳۵۰). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: آگاه.
- شادی طلب، ژاله. (۱۳۸۱). *توسعه و چالش‌های زنان ایران*. تهران: قطره.
- شیخاوندی، داور. (۱۳۸۵). *بازتاب هویت‌های جنسیتی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی آموزش ابتدایی و دوره راهنمایی تحصیلی*. فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۸۷، صص: ۹۳-۱۲۰.
- علی صوفی، حلیمه. علی صوفی، امین و علی صوفی، رامین. (۱۳۹۴). *بررسی انتقادی و مقایسه‌ای تبعیض جنسیتی در کتاب‌های علوم ابتدایی بر اساس الگوی میشل (۱۹۸۹)*. مجموعه مقالات همایش ملی آموزش ابتدایی، صص: ۴۲۵-۴۱۴.
- عیسی، اکرم، یزدانی، حمید و صادقی، علیرضا. (۱۳۹۷). *تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات علوم اجتماعی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی*. پژوهش برنامه‌ی درسی، دوره ۱۵، شماره ۳۱، صص: ۱۵۱-۱۳۶.

- فتحی و اجارگاه، کوروش، شمس مورکانی، غلامرضا، لورائی، محمدرضا و عقیلی، سیدرمضان (۱۳۸۳). بررسی و تحلیل مؤلفه‌های حقوق بشر در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. نوآوری‌های آموزشی، سال سیزدهم، شماره ۴۹، صص ۲۴-۷.
- فروتن، یعقوب. (۱۳۸۹). جامعه‌پذیری جنسیتی در کتاب‌های درسی مدارس ایران. زن در توسعه و سیاست، دوره ۸، شماره ۳، صص: ۱۹۵-۲۱۶.
- فروردین، فیروزه. (۱۳۸۸). بازنمایی ایدئولوژی جنسیت در گفتمان عصر مشروطه. پایان‌نامه رشته جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
- قائدی، یحیی، چهارباشلو، حسین، خوشنویسان، فاطمه. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی و هدیه‌های آسمان دوره آموزش ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های حقوق کودک. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۵، شماره ۱، صص: ۱۰۴-۸۱.
- کرلینجر، فردریک نیکلز. (۱۳۹۳). مبانی پژوهش در علوم رفتاری. ترجمه حسن پاشاشریفی و جعفر نجفی زند. تهران: آوای نور.
- کریپندروف، کلوس. (۱۳۹۴). تحلیل محتوا. ترجمه هوشنگ نایبی. تهران: نشر نی.
- کوئن، بروس. (۱۳۷۸). مبانی جامعه‌شناسی. ترجمه غلام عباس توسلی و فاضل. ص: ۱۲.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۳). جهان‌رها شده. ترجمه علی‌اصغر سعیدی. تهران: نشر توسعه. ص: ۴۲.
- مرزوقی، رحمت‌الله و منصور، سیروس (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از منظر جهت جنسیتی‌گیری. زن در سیاست و توسعه، دوره ۱۳، شماره ۴، صص: ۴۸۹-۴۶۵.
- محمدتقی نژاد، رعنا، قاسمی، وحید و علی‌نوروزی، رضا. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای مقایسه‌ای تصاویر کتاب‌های درسی ایران و سوریه با تأکید بر نابرابری نقش‌های جنسیتی. جامعه‌شناسی کاربردی. شماره اول. صص: ۹۳-۴۷.
- میرزایی بافقی، مهنوش. (۱۳۷۸). تحلیل اقتصادی بهره‌وری و دستمزدهای نیروی کار زنان و مردان در بخش کشاورزی مطالعه‌ی موردی استان کرمان. رساله‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- محمدی مهر، غلامرضا. (۱۳۸۹). روش تحلیل محتوا. تهران: گنجینه علوم انسانی - دانش نگار.
- میشل، آندره. (۱۳۵۴). جامعه‌شناسی خانواده و ازدواج. ترجمه‌ی فرنگیس اردلان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران

- نام‌آور، مائده و اله دادی احمدی، شیوا. (۱۳۹۹). *تحلیل محتوای کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی*. فصلنامه مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری. سال دوم، شماره ۲. صص: ۴۷-۵۹.
- نیک‌خواه قمصری، نرگس. (۱۳۸۴). *تحول نگرش نسبت به زن و تأثیر آن در انقلاب اسلامی*. تهران: موسسه چاپ و نشر عروج.

- Anderson, D.A and Hamilton, M. (2005). *gender role stereotyping of parents in childrens picture book: the invisible father, sex roles*. vol.52.No3-4, pp145-151.
- Apple, M.A.(2004). *controlling the Work of teachers In: Flinders. D.j & Thornton, S.J(Ed). The Curriculum Studies Read*, Pp:183-199. New York: Routledge Falmer.
- Aroonowitz S, Giroux, H (2003). *Education under Siege: the Conservative, Liberal, and Radical debate over Schooling*.
- Bowles, S. & Gintis, H (1976). *schooling in Capitalist America: Educational Reform and the Contradictions of Economic Life*: London: Routledge and Kegan Paul.
- Blount, L (1990). *National case studies of equal opportunities: Ireland, IN: Wiener, The Primary school and equal opportunities*, Chassell: council of Europe.
- Crabb, P.B & Bielawski, D (1994). *The social representation of material culture and gender in childrens book, Sex Roles stereotyping in childrens literature: a change from the past*. childhood education, vol.90. pp 278-285.
- Crespi, L (2003). *Gender socialization within the family: a study on adolescents and their parents in Great Britain*. BHPS conference.
- Chung, H.(2000). *womans roles and gender issues in primary school textbooks: Korea and Mexico, Santiago*: University of California.
- Collins, L. et al. (1984) *sex-role stereotyping in childrens Literature: A change from the past*, Childhood Education, vol.90, pp 278-285...
- Evans, L and Davis, K (2000). *No sissy boys here: a content analysis of the representation of masculinity in elementary school reading textbooks, sex roles*. 42(3/4): pp 255-270...

- Foulds.K(2013). *The continua of identities in postcolonial curricula:Kenyan students pe receptions of gender in school textbooks*. International Journal of Educational Development N.33:PP165-174.
- Peterson,S.B & Lach,M.a(1990). *Gender sterotypes in childrens book:their prevalence and influence on cognitive and effective development*. Gender and Education,vo12.Issue2:pp 185-197.
- Weitzman,L:eifler,D:Hokada,E and Ross,C(1972). *Set-role socialization in picture books for pre-school children*. American journal of sociology,77:pp11-25.